Liliana BOTNARU
Institutul de Filologie al AŞM
(Chişinău)

VARIETĂȚILE DE LIMBĂ: FACTORI ŞI CRITERII DE CLASIFICARE

Language varieties: factors and criteria of classification

Abstract: Language variability could be defined as a property of any natural language to occur in a variety of ways, depending on temporal, social and territorial factors, since the language evolution is often influenced not only by cultural, geographic, political and social factors, but also by the individual situations of communication. In this manner a language changes from a „monolith" form to a „composite" one. For these reasons, the current linguistics distinguishes four types of varieties: diachronic, diaphasic, diastratic, diatopic and, more recently, diamesic.

Key words: variability, variety, diachronic, diaphasic, diastratic, diatopic.

Rezumat: Variabilitatea limbii ar putea fi definită drept o proprietate a oricărei limbi naturale de a se produce prin diverse moduri, în funcție de factorii temporali, sociali şi teritoriali, întrucât, de cele mai multe ori, parcursul dezvoltării unei limbi este influențat atât de factorii culturali, geografici, politici şi sociali, cât şi de situațiile de comunicare individuale. Drept rezultat, o limbă devine din „monolit" un „compozit". Din aceste considerente, lingvistica actuală distinge patru tipuri de varietăți: diacronică, diafazică, diastratică, diatopică şi, mai nou, diamezică.

Cuvinte-cheie: variabilitate, varietate, diacronic, diafazic, diastratic, diatopic.

Orice limbă este un sistem de semne organizate într-un anumit mod, în baza unui sistem de reguli specifice unei anumite comunități de locutori, prin care se distinge de alte limbi, singularizându-se. Bineînțeles, există diverse afinități, mai ales între limbile înrudite, ceea ce permite determinarea etimologică a vocabularului unei limbi, a structurii fonetice şi gramaticale a acesteia. Variabilitatea constituie capacitatea de modificare şi fluctuație a oricărei limbi naturale, de a se produce sub diferite forme şi variații (fonetice, lexicale şi gramaticale); adică atunci când se actualizează în scris sau oral, limba devine, drept urmare, mai variată, mai complexă, multiformă, se diversifică în dinamicitatea sa.

Descrierea variațiilor unei limbi sau a dialectelor acestei limbi, precum şi explorarea potențialului creativ al limbii vorbite (al limbajului) nu ar fi posibilă fără a apela la corelația diatopie – diastratie – diafazie. E. Coşeriu [1, p. 11] susține că datorită alterității se nasc

BDD-A27853 © 2018 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:26 UTC)

nu numai varietăți, dar şi aşa-numitele omogenități: omogenități în sens diatopic – dialecte, omogenități în sens sociocultural – stratificări sociale în funcție de varietatea (forma) de limba vorbită, omogenități în sens diafazic – stiluri de limbă. Însă, referindu-se la limba română, dânsul consideră că, în cazul acesteia, aproape că nu există diferențe între nivelul limbii comune şi nivelul limbii exemplare. Diferențele determinate țin mai mult de nivelul fonetic şi de vocabular, pe când nivelul gramatical atestă foarte puține distincții. „Aproape că nu există diferențe între limba comună, care reprezintă o varietate regională, şi limba exemplară, adică limba standard" [2, p. 16].

Variabilitatea limbii ar putea fi definită drept o proprietate a oricărei limbi naturale de a se produce prin diverse moduri, în funcție de factorii temporali, sociali şi teritoriali, întrucât, de cele mai multe ori, parcursul dezvoltării unei limbi este influențat de aceşti factori, cât şi de situațiile de comunicare individuale. Drept rezultat, o limbă devine din „monolit", dintr-o formă unitară, bine închegată, un „compozit", ramificându-se în diferite varietăți.

Varietatea este concepută ca un subsistem, o structură de variante lingvistice corespunzătoare, care se situează în diverse domenii lingvistice: fonologie, morfologie, sintaxă şi lexicologie. Prin variantă de limbă subînțelegem o manifestare concretă a unei variabile, de exemplu, în franceză: folosirea modului în *c'est dommage qu'il pleuve* (varianta 1) vs. *c'est dommage qu'il pleut* (varianta 2). Ch. Meisner [3] susține că variantele care constituie o varietate formează o „co-variație" stabilă, iar o co-variație între mai multe variante lingvistice e o condiție necesară, dar nu suficientă pentru a defini o varietate de limbă. Mai e nevoie şi de corelația cu diversele variante extralingvistice. Drept exemplu, Meisner afirmă că „o varietate lingvistică – dialectul X poate fi plasată într-o arhitectură variațională a unei limbi istorice precum o rețea de variante lingvistice co-ocurente, marcate diatopic şi produse de către un grup de locutori care provin din aceeaşi zonă geografică. Astfel, „co-variația" este reprezentată de faptul că mai multe variante lingvistice sunt sistematic co-ocurente şi se manifestă în funcție de un factor extra-lingvistic." Lingvista evidențiază afinitatea puternică, relația de implicare dintre două sau mai multe variante lingvistice, deducând de asemenea şi imposibilitatea detaşării unei varietăți de limbă diferențiată în funcție de un criteriu de clasificare de o altă varietate diferențiată în funcție de alt criteriu de clasificare, or o limbă nu poate fi studiată separat din punctul de vedere al diversității sale geografice, sociale sau stilistice, toate dimensiunile sale interferând şi conturând limba în totalitatea sa.

Pentru a efectua o clasificare a varietăților de limbă, e necesar, în primul rând, să consultăm literatura de specialitate şi să analizăm concepțiile lingviştilor moderni asupra criteriilor de clasificare, precum şi asupra factorilor care generează repartiția unei limbi în diverse tipuri.

În concepția lingvistei franceze L. Martinet [4], factorii sau particularitățile de bază care influențează evoluția unei limbi sunt:

1) orice limbă tinde să-şi păstreze unitatea şi identitatea;

2) rolul imitării, în special între clasele sociale diferite;

BDD-A27853 © 2018 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:26 UTC)

3) problematica actualizării şi adaptării unui context anumit;

4) influenţa literaturii (pentru clasele sociale elevate şi cultivate);

5) locutorii-bărbaţi şi locutorii-femei se diferenţiază prin felul de a vorbi;

6) factorii „externi", catastrofele naturale (tsunami, uragane) sau politice (războaie etc.), care impun modificări în felul de a vorbi o limbă şi dezvoltarea mai multor mijloace de comunicare în legătură cu evenimentele respective.

Aşadar, orice limbă reprezintă un popor, o identitate, fiind unul din elementele care-l întregeşte, care-i „leagă" pe toţi reprezentanţii săi, sub conştiinţa apartenenţei aceluiaşi neam, aceleiaşi origini şi istorie. Nu în zadar, parcursul evolutiv al unei limbi ne demonstrează că invazia, cotropirea unui popor, asimilarea şi subjugarea acestuia se efectua demarând, în primul rând, cu nimicirea limbii, cu eliminarea conştiinţei identitare, cu deznaţionalizarea şi distanţarea de origini. Un popor care-şi pierde limba se pierde pe sine, devine alt popor.

Al doilea factor menţionat de L. Martinet ar putea fi reprezentat cel mai bine prin abordarea lui W. Labov: variaţia socială a limbii, adică diversele utilizări ale limbii de către diverşi locutori în cadrul unei comunităţi lingvistice. Cercetarea lui Labov a constat în realizarea unui „experiment lingvistic"; astfel, dânsul a selectat 3 prăvălii amplasate în locuri diferite şi destinate unui contingent diferit de clienţi („diferenţiere teritorială şi socială") din New York City: Saks Fifth Avenue (destinat clasei sociale „înalte"), Macy's (pentru clasa medie) şi S. Klein (pentru clasa cea mai puţin prestigioasă). Metoda de investigaţie a cercetătorului american era următoarea: lingvistul se apropia de angajat, în postura de client, cerând anumite informaţii:

– Excuse me, where are the women's shoes? Mă scuzaţi, unde se află încălţămintea pentru femei?

– Fourth floor. *Etajul patru.*

– Excuse me? *Poftim?*

– Fourth floor. *Etajul patru.*

Lingvistul urmărea răspunsul oferit, iar întrebarea repetată avea drept scop verificarea varierii variantei de răspuns: a doua oară locutorii se străduiau să vorbească mai clar, într-o formă mai cultă. Rezultatele studiului efectuat au demonstrat că angajaţii de culoare („Les Noirs"), care ocupă posturi mai înalte, pronunţă „r" similar modului de pronunţare al sunetului de către cei de rasa albă („les Blancs"), pe când angajaţii de rasă negroidă, în posturi subalterne, pronunţă „r" mai puţin: la Saks, 30 % din angajaţii intervievaţi pronunţă „r" în ambele cazuri de răspuns, la Macy's – 20 %, iar la S. Klein – 4 %. Astfel, lingvistul a observat că limba variază în funcţie de statutul social al interlocutorului, dar şi în funcţie de diferenţa de vârstă.

Variabilitatea stilistică este de asemenea social determinată: într-un context formal, majoritatea locutorilor tind să utilizeze o limbă mai „cizelată", specifică aşa-numitei „clase superioare". Limba niciodată nu este identic vorbită de locutori sau de diversele grupuri sociale. În acest context, Lilia Răciulă [5] menţionează că abordarea variabilităţii presupune delimitarea planului general (obiectiv) al limbii de cel individual (subiectiv)

BDD-A27853 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:26 UTC)

al vorbirii, adică, delimitarea variabilității limbii de variabilitatea vorbirii. În opinia lingvistei, variabilitatea se conturează ca „o relație între prezența variantelor în limbă (la toate nivelurile lingvale) şi variațiile mijloacelor de exprimare în vorbire (stilurile individuale), idee pe care o împărtăşeşte şi F. Gadet.

Că literatura constituie un element de cultivare şi dezvoltare (nu doar pentru clasa socială elevată) se ştie foarte bine. Or, „suntem ceea ce citim". Mai nou, am spune că „suntem şi ceea ce privim, ce audiem", căci acum ne aflăm într-o perioadă când mass-media se impune vertiginos, surclasând literatura chiar. Se observă o tendință a cititorilor, a telespectatorilor de a adopta în mod inconştient un anumit comportament, fel de a vorbi sau chiar manieră de a gândi, o însuşire a valorilor promovate de cartea citită sau de emisiunea televizată vizionată, ceea ce poate avea atât o influență pozitivă, cât şi una nefastă. Literatura poate să-ți lărgească orizonturile, să te introducă în lumi la care doar ai visat, să te raporteze la alte grupuri sociale, să te conecteze la mințile celor mai mari şi reputați învățați, scriitori, critici, lingvişti, jurnalişti etc., să-ți dezvolte personalitatea, cugetul şi, cel mai simplu şi firesc, să-ți îmbogățească fondul lexical.

Factorii externi sau extralingvistici, am spune noi, sunt acei factori care influențează limba „din afară". În această ordine de idei, L. Martinet se referă la îmbogățirea vocabularului unei limbi, căci toate fenomenele, „naturale" sau „politice", cer noi mijloace de exprimare, noi termeni sau doar o actualizare a celor existenți.

F. Gadet [6], în *Le français populaire*, distinge de asemenea o serie de factori care influențează evoluția unei limbi şi provoacă diferențierea acesteia:

– factorii intralingvistici (intrasistemici) – restructurări de optimizare în interiorul sistemului structural al limbii (forma „mangerai" a viitorului prezent riscă a fi confundată omofonic cu condiționalul, de unde apare tendința de a fi înlocuită cu „je vais manger".)

– factori interlingvistici (intersistemici) – fenomene descrise precum interferențe – împrumuturile, eliminarea variantei native a unui lexem din limba dominantă în favoarea unui omolog din altă limbă.

– factori extralingvistici (extrasistemici) – aşa-numiții factori sociolingvistici – contactul lingvistic, statutul limbii, gradul de asimilare, schimbările sau variațiile tehnologice, culturale, economice, politice etc.

Lingvistica actuală abordează teoria variabilității prin prisma celor două direcții de cercetare ale ei: internă şi externă. Cele de mai sus fiind spuse, putem să trecem nemijlocit la clasificarea varietăților de limbă propusă de Eugen Coşeriu: „În orice limbă (…) deosebim o varietate în spațiu (diatopică), o varietate între păturile socioculturale ale comunității (diastratică) şi o varietate de expresie, în acord cu circumstanțele vorbirii – o varietate stilistică (diafazică)" [7]. Potrivit savantului Eugen Coşeriu [8], oricare limbă naturală se concretizează în trei tipuri fundamentale de diferențe (din perspectiva direcției de cercetare internă):

1) diferențe în spațiul geografic – varietatea *diatopică*, care generează unități sintopice sau variante teritoriale precum ar fi: dialectele, subdialectele, graiurile;

BDD-A27853 © 2018 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:26 UTC)

2) diferenţe între straturile socioculturale ale comunităţii lingvistice – varietate *diastratică*, adică, unităţile sinstratice, aşa-numitele dialecte sociale: profesionalisme, jargonisme, argotisme, vulgarisme, termeni tehnici şi ştiinţifici etc.;

3) diferenţe între tipuri de modalităţi expresive reprezentate prin varietatea *diafazică* (numită şi varietate situaţională sau stilistică), care desemnează unităţile sinfazice – variante stilistico-contextuale.

Însă la Coşeriu nu vedem reliefat şi aspectul variabilităţii limbii prin prisma varietăţii *diacronice* sau diferenţierea temporală a lexicului limbii, divizat în strat lexical neologic şi un alt strat – arhaic. Acest aspect al diferenţierii este bine identificat în compartimentul stratificării funcţional-stilistice a lexicului la V. Bahnaru [9, p. 124].

Amintim aici şi varietatea propusă de F. Gadet – varietatea *diamezică*, care abordează diferenţele incontestabile dintre limba vorbită şi limba scrisă, cea din urmă având o formă mult mai elevată, prin utilizarea limbii standard literare şi a unui registru mai cizelat, mai savant.

Françoise Gadet [10] distinge două tipuri de variaţie: variaţia în funcţie de locutori (des usagers) şi variaţia în funcţie de uz. Primul tip cuprinde: *variaţia diacronică*, istorică (evoluţia limbii în diacronie, de exemplu, româna marilor cronicari şi româna literară la etapa actuală); *diatopică* – spaţială sau regională (dialectele, graiurile, regiolectele – dacoromâna, aromâna, meglenoromâna, graiul maramureşean, moldovenesc etc.); *diastratică* – socială, demografică (limba tinerilor vs. persoanelor în etate, mediul rural vs. mediul urban, diverse medii profesionale sau nivele de studii etc). În ultimul tip menţionat includem şi sociolectul – variaţia ce se referă la poziţia socială, tehnolectul – variaţia ce se referă la profesia sau specializarea locutorului şi idiolectul – selecţia cuvintelor, structura frazelor, expresiile, maniera de a pronunţa.

Variaţia în funcţie de uz, în viziunea lui F. Gadet, este reprezentată de variaţia *diafazică* (situaţională sau stilistică) şi anume de tendinţa locutorilor de a se adapta contextului sau situaţiei de comunicare, tendinţă menţionată anterior.

Atât variaţia în funcţie de locutori, cât şi cea de uz se manifestă în cadrul tuturor nivelurilor limbii: fonetic, morfologic, sintactic şi lexical. Într-o altă lucrare a sa, F. Gadet [11, p. 84] susţine că această concepţie – a divizării variaţiei în funcţie de uz şi de locutori, trasează limite, or nu există locutor fără a fi raportat uzului şi nu există identitate sociolingvistică fără a interacţiona.

De aceeaşi părere este şi conaţionalul său T. Bulot [12]. Lingvistul, în încercarea de a distinge variabilitatea externă a limbii de cea internă, susţine că diferenţa consistă între factorii externi, care permit explicarea diverselor varieri ale limbii prin fapte non-lingvistice şi factorii interni, care explică diversitatea formelor lingvistice prin fapte de ordin lingvistic. Cercetătorul francez propune, de asemenea, un ansamblu din cinci dimensiuni: diacronic, diatopic, diastratic, diafazic şi diegenic, cu variabilele lor: istorică, socială, geografică, de interacţiune şi sexuală. Fiecare dimensiune poate fi distinsă printr-un factor (extern) – timp, spaţiu, grup social, interacţiune, gen, iar fiecare formă este determinată de un „lect”: cronolect, regiolect/topolect, sociolect, idiolect, sexolect.

BDD-A27853 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:26 UTC)

Însă o astfel de clasificare creează impresia că un tip de variaţie exclude pe altul. Pentru a elucida acest aspect problematic, lingvistul intervine cu explicaţiile de rigoare: „factorul de *timp* face trimitere la anumite situaţii cunoscute, recurente, în care un locutor în etate sau mai tânăr realizează că el nu vorbeşte ca celălalt; prin factorul *spaţiu* observăm că nu doar că nu se vorbeşte la fel în limitele unui anumit teritoriu, dar că orice loc este un „purtător de identitate" şi poate produce aceleaşi efecte (cartierele oraşelor, de exemplu); factorul *grup social* conturează faptul că orice locutor poate categorisi pe ceilalţi sub aspect social (chiar dacă pare a fi ceva imoral) prin raport la propria formă de limbă utilizată; factorul interacţiune reflectă un fapt deja stabilit; *situaţia de interacţiune* (Cu cine? Când? De ce? Asupra cărui subiect?) influenţează alegerile lingvistice ale locutorului; şi, finalmente, *factorul de gen* redă o realitate socială uşor observabilă: femeile au o latitudine de uz a limbii mai amplă decât a bărbaţilor.

La D. Stosic [13] găsim aceeaşi tipologie, desprinsă din prezentarea factorilor care produc varierea unei limbi: factorii geografici (diatopică), care produc diversele limbi şi dialecte, timpul (diacronică) care conturează evoluţia limbii, stratificarea socială (diastratică) – fiecare individ al unei comunităţi de locutori are propriile habitudini verbale şi diafazică, în funcţie de context, se apelează la un registru lingvistic adecvat.

L. Gudrun şi I. Léglise [14] susţin că tipologia variabilităţii (cu cele cinci dimensiuni ale sale) are în vizor locutorul: pe de o parte se regrupează variaţia interpersonală (în funcţie de indivizi – diverse locuri, perioade de timp, în funcţie de mediu şi respectiv poziţie socială) şi variaţia interpersonală (în funcţie de uz şi registru/mijloace utilizate, de unul şi acelaşi locutor în diverse situaţii şi contexte). Însă chiar şi ei consideră că decuparea în tipuri de variere ar presupune o discontinuitate, căci diatopicul, diastraticul şi diafazicul interacţionează în permanenţă. Chiar dacă sunt analizate separat, tipurile de variaţie nu pot fi izolate, funcţionând concomitent în cadrul tuturor nivelurilor linguale.

Reperând clasificările propuse de lingviştii din întreaga lume, putem susţine cu certitudine că limba, prin varietăţile sale, este mai bogată, mai complexă, dinamică şi „primitoare" de noi modificări, lăsându-se uşor modelată de factorii interni şi externi.

Referinţe bibliografice

1. Coşeriu E. *Unitatea limbii române – planuri şi criterii*. În: Limba română şi varietăţile ei locale. Bucureşti: Editura Academiei Române. 1995, p. 11-19.

2. Coşeriu E. *Unitatea limbii române – planuri şi criterii*. În: Limba română şi varietăţile ei locale. Bucureşti: Editura Academiei Române. 1995, p. 16.

3. Meisner Ch. La co-variation stable en 'français parlé' existe-t-elle? Une analyse de corpus. În: Variante et variété. Introduction aux Actes du VIe Dies Romanicus Turicensis. Cristina Albizu, Hans-Jörg Döhla, Lorenzo Filipponio, Marie-Florence Sguaitamatti, Harald Völker, Vera Ziswiler, Reto Zöllner. http://www.rose.uzh.ch/dam/jcr:ffffffff-f685-5d97-ffff-ffffcbfcd608/Meisner2013_La_co_variation.pdf (vizitat 05.09.2017).

BDD-A27853 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:26 UTC)

4. Martinet L. *Variabilité linguistique et situations de contact de langues: Modélisation de l'influence de la structure des réseaux sociaux*. 2011. http://perso.ens-lyon. fr/lucie.martinet/recherche/interet/fr/GrapheSociauxLinguistique.pdf (vizitat 06.09.2017).

5. Răciulă L. *Variabilitatea diafazică în cadrul unor serii stilistico-istorice*. Chişinău: Bons Offices. 2010, 189 p.

6. Gadet Fr. *Le français populaire*. Paris: PUF. Coll. „Que sais-je?". 1997, 127 p.

7. Coşeriu E. *Unitatea limbii române – planuri şi criterii*. În: Limba română şi varietăţile ei locale. Bucureşti: Editura Academiei Române. 1995, p. 16.

8. Coşeriu E. *Lecţii de lingvistică generală*. Trad. Bojoga E. Chişinău: Editura Arc. 2000, p. 263.

9. Bahnaru V. *Elemente de lexicologie şi lexicografie*. Chişinău: Editura Ştiinţa. 2008, p. 128.

10. Gadet F. *La variation sociale en français*. OPHRYS. 2007. 186 p. (https://books.google.md/books?id=MiGjCgAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=Francoise+gadet+la+variation&hl=ru&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=Francoise%20gadet%20la%20variation&f=false

11. Gadet F. *La langue et le sociolinguistique*. Modyco: Universite de Paris – X Nanterre. p. 84.

12. Bulot T. *Variations et normes d'une langue*. În: Bulot T., Blanchet P. Dynamiques de la langue française au 21ième siècle: une introduction à la sociolinguistique. 2011. http://www.sociolinguistique.fr/cours-4-1.html (vizitat 10.09.2017).

13. Stosic D., Fagard B. *Formes et sens: de l'unicité à la variabilité*. În: Armand Colin. Langages. n° 188. 2012/4. p. 3-24. https://www.cairn.info/revue-langages-2012-4-page-3.htm (vizitat 10.09.2017).

14. Gudrun L., Léglise I. *Variations et changements linguistiques*. În: Wharton S., Simonin J. Sociolinguistique des langues en contact. ENS Editions. 2013, p. 315-329. https://hal.archives-ouvertes.fr/halshs-00880476/document (vizitat 08.09.2017)

BDD-A27853 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:26 UTC)